

מדיניות החוץ של רוסיה במזרח התיכון: ללא שינוי ניכר באופק

אולנה בגנו־מולדבסקי

מדיניות החוץ של רוסיה במזרח התיכון צפויה להמשיך במסלולה הנוכחי גם בעתיד: נוכחותה באזור תישאר מוגבלת, במקביל לסוגיות מזרח־תיכון רלוונטיות שימשיכו לתפוס מקום מרכזי ברטוריקה הדיפלומטית שלה. רוסיה רואה את המזרח התיכון (שמוגדר כאן במונחים גיאוגרפים צרים כאזור שכולל את מצרים, ישראל, סוריה, לבנון, ירדן והשטחים הפלסטינים), ככלי נמוך־עלות לדחיפת מעמדה הבינלאומי ולחיזוק בסיס משותף נוסף בקשריה עם שותפיה הערביים. הערכה זו של מדיניות החוץ הרוסית מבוססת על ארבעה נימוקים. הראשונה מתייחסת לשלוש תפיסות של מדיניות חוץ¹ (מהשנים 1993, 2000 ו־2008), אשר מציעות התנתקות מפילוסופיה משיחית. השנייה – אוסף הדוקטרינות ששימשו במהלך העשור האחרון לוויסות התנהלותה של רוסיה מחוץ לגבולותיה – תורות לחימה צבאיות, תפיסות של ביטחון לאומי ותפיסות של מדיניות חוץ – אשר כולן נושאות את חותם משנתו הפוליטית של ולדימיר פוטין, המאמצת את הגישה של "לאומיות פרגמטית". ההנחה השלישית – חוסר החשיבות היחסי שיש לאזור עבור רוסיה, והרביעית – חופש הפעולה המוגבל של רוסיה כתוצאה מאילוצים פנימיים. אלה אינם מאפשרים לה מעורבות צבאית רבה יותר במזרח התיכון כשחקן עצמאי, שכן בחזית הביתית עליה להתמודד עם דמוגרפיה שלילית, אחוז משמעותי וצומח של אזרחים מוסלמים, כלכלה הנשענת על סחורות ונעדרת גיוון וכן קצב מודרניזציה איטי בצבא.

מבוא

לכאורה, האינטרס של רוסיה בהתפתחויות במזרח התיכון התגבר. רוסיה הייתה אחת מ־138 החברות בעצרת הכללית של האו"ם שהצביעו לאישור השדרוג

ד"ר אולנה בגנו־מולדבסקי היא חוקרת אורחת (פוסט דוקטורט) במרכז פרנקל ללימודי יהדות באוניברסיטת משיגן

במעמד של הפלסטינים ל"מדינה משקיפה שאינה חברה"; ביחד עם מומחים צרפתיים ושווייצרים, נשלחו גם טוקסיקולוגים רוסים לבחון את הראיות למציאת פולוניום בשרידי גופתו של יאסר ערפאת. במהלך מבצע עמוד ענן, שר החוץ הרוסי סרגיי לברוב יידע את סאלח ראפת, הנציג המיוחד של הרשות הפלסטינית וחבר הוועד הפועל של אש"ף, "על המאמצים המרובים שנקטה רוסיה...לנרמול המצב";² שר החוץ הרוסי הוציא לאחרונה הצהרה שמטרתה להאיץ ב־2013 את כינוס הוועידה להפיכת המזרח התיכון לאזור חופשי מנשק גרעיני ומכל סוג אחר של נשק להשמדה המונית, לרבות אמצעים לשיגור (WMD/FZ). המדובר בוועידת הלסינקי שמועד כינוסה נדחה, ורוסיה הזכירה לשאר נותנות החסות (ארצות הברית ובריטניה) שהיא "מחויבת למחויבותיה ולמנדט שלה" להקדיש את ועידת הלסינקי לביסוס אזור חופשי מנשק להשמדה המונית במזרח התיכון; רוסיה תמכה בממשל הסורי והדגישה, כי "העברתו של אסד מהשלטון אינה יכולה להתבצע כתוצאה מלחץ חיצוני".³ מוקדם יותר השנה, הטיל שגריר רוסיה באו"ם, ויטאלי צ'רקין, וטו על החלטת מועצת הביטחון של האו"ם אשר איימה בסנקציות על סוריה, לברוב יצא בהערות ביקורת על פעולת נאט"ו בלוב,⁴ ולאדימיר פוטין מתח ביקורת על המערב, המתנהג במזרח התיכון "כמו פיל בחנות חרסینה".⁵ כמה אנליסטים מערביים פירשו מהלכים אלה ואת פעילותה המוגברת של רוסיה במזרח התיכון כסימן להתקררות ביחסיה עם המערב.

האם ניתן להבין מכך שרוסיה מתכננת להגביר את נוכחותה במזרח התיכון? באיזה אופן חזרתו של פוטין לשלטון תשפיע על קשריה של רוסיה עם שותפותיה הערביות ועם ישראל? מאמר זה מתייחס לשאלות אלו, תוך שהוא מתמקד במידת המשכיות העקרונות, כפי ששורטטו בשלוש התפישות של מדיניות החוץ, ומציג דוגמאות ליחסים בין רוסיה לגורמים באזור.

בעקבות חזרתו של פוטין לנשיאות, חידשו מעגלים פוליטיים שמרניים את הדיונים על השאיפות הגלובליות של רוסיה, בין היתר במזרח התיכון. עם זאת, יש לראות את הטונים הגבוהים של המסרים הדיפלומטיים הרוסיים על רקע יוזמות עקביות צפויות וקבועות בתחום מדיניות החוץ, אותן נוקטת רוסיה במזרח התיכון. בה בעת, אין לטעות ולראות במגמת ההמשכיות במדיניות החוץ הרוסית ביטוי להיעדר דינמיקה. מדיניות החוץ של רוסיה באזור עברה ממגיבה לפרואקטיבית במידה־מתונה, בעוד שיעדיה העיקריים – רב־קוטביות ואופורטוניזם כלכלי – אינם צפויים להשתנות.

התפישות במדיניות החוץ בשנים – 1993, 2000, 2008

כאשר בוריס ילצין אישר את תפישת מדיניות החוץ הראשונה של רוסיה ב־1993, המדינה איבדה עניין במזרח התיכון. מסמך תפישת המדיניות משנת 1993 היה

תוצר בן זמנו וביטא מדיניות חוץ של הסתגלות, הצטמצמות והימנעות מסיכונים ביחסים הביטוראליים עם מדינות שמחוץ לגבולות ברית המועצות לשעבר. מתוך תשעת "האינטרסים החשובים ביותר" במסמך, רק אחד התייחס לעולם שמחוץ לגבולות אלה. המסמך נתקל בביקורת על חוסר בהירותו,⁶ ובכל מקרה המזרח התיכון הוזכר בו רק בקצרה, ובהקשר של יישוב הסכסוך הישראלי-ערבי.

בשנת 2000 אימץ ממשל פוטין תפישת מדיניות חוץ חדשה, וכן את הדוקטרינה הצבאית ואת תפישת הביטחון הלאומי.⁷ הצורך למקד מחדש את יעדי מדיניות החוץ צמח בעיקר מכישלוננו של ממשל ילצין לבנות שותפות שוות מעמד עם המערב וארצות הברית.

למרות שהוצג כמסמך חדש מבחינה אונתולוגית, המסמך הדגיש למעשה פעם נוספת את העקרונות שסרגיי סטנקביץ', היועץ למדיניות חוץ של ילצין ואיש מחנה "הלאומיים הפרגמטיים", הציע לילצין כבר ב-1992: "מדיניות החוץ שלנו אינה ממשיכה את הכיוונים וסדר העדיפויות של מדינה מפותחת. להיפך, המימוש של מדיניות החוץ שלנו... יסייע לרוסיה לחזור להיות רוסיה".⁸ לפיכך, התפישת החדשה מיתגה מחדש את רוסיה כמדינה בעלת יכולת ייחודית לאחד בהרמוניה גורמים רבים ושונים בחתירתה ל-"Eurasianism" – המונח החביב על הנשיא פוטין. על פי מונח זה, רוסיה תיישם טקטיקות של אופורטוניזם פרגמטי, ובמקביל תיקח על עצמה את תפקיד המתווך, המקיים דו-שיח רב-צדדי של "תרבויות, ציוויליזציות ומדינות". בשנת 2008 אישר דימיטרי מדבדב תיקונים שעדכנו את התפישת הקודמת. המסמך החדש מתווכח יותר בסגנונו ומתייחס לאיומים חדשים, כמו מלחמות במרחב הסייבר וטרור לא קונבנציונאלי. אולם שינויים אלה אינם משפיעים על

מהות התפישת החוזרת ומדגישה את אותם יעדים של מדיניות חוץ. הרעיון של סטנקביץ' "לעזור לרוסיה לחזור להיות רוסיה" מופיע גם בתפישת של מדבדב.

כל שלושת המסמכים מייחסים לרוסיה תפקיד של מעין "אבן רוזטה דיפלומטית", כלומר מפתח להבנה ולדו-שיח בין המערב למזרח. בהמשך לעצה של "הלאומיים הפרגמטיים" משנות התשעים המוקדמות, תפישות מדיניות החוץ מטפחות את דמותה של רוסיה כמדינה

התפישת החדשה מיתגה מחדש את רוסיה כמדינה בעלת יכולת ייחודית לאחד בהרמוניה גורמים רבים ושונים בחתירתה ל-"Eurasianism"

בעלת תכונות של המתווך האולטימטיבי, זה המצויד ביכולת לגשר בין הערכים המתנגשים של השקפות העולם המזרחיות והמערביות, בחתירה ל-"Eurasianism"

המשמעות של Eurasianism

המושג Eurasianism אינו מטרה בפני עצמה ואין לפרשו כדחיית המערב, במיוחד כאשר רב-קוטביות היא היעד המרכזי של מדיניות החוץ הרוסית. כדי להשיג רב-

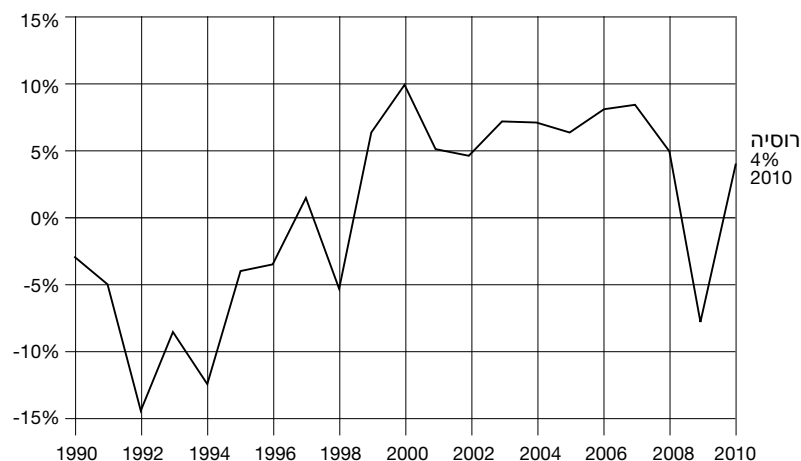
קוטביות בתצורה הנוכחית של חלוקת הכוח בעולם, על רוסיה לקדם שיתוף פעולה עם המזרח.⁹ המושג Eurasianism נושא מסר, לפיו רוסיה אינה מוכנה עוד להסכים לתפקיד השותף המשני, בייחוד לנוכח העובדה שחלק משותפותיה במזרח, כמו סין ואיראן, מתייחסות אליה כאל שוות ערך, ומדינות אחרות, כמו סוריה, מייחסות לה מעמד בכיר. במידה מסוימת, Eurasianism הוא תגובה להזנחת "המערב" במובן הרחב של המושג את רוסיה בשנות התשעים של המאה העשרים.

ההתמקדות החדשה של רוסיה במזרח התבטאה ביוזמות דיפלומטיות שהשיק ולדימיר פוטין במהלך כהונתו השנייה, ואשר יורשו המשיך בהן. פוטין ביקר במזרח התיכון ב־2005 – ביקור ראשון מאז הסיור של ניקיטה חרושצ'וב ב־1964 – והצהיר על מוכנות "לפתח הבנה טובה יותר של העולם הערבי".¹⁰ ב־2009 נאם מדבדב בפני מדינות הליגה הערבית בקהיר, וכשהוא מתייחס להצעת אובמה לידידות בין המערב והעולם המוסלמי, אמר כי "רוסיה אינה מחפשת ידידות עם העולם המוסלמי: המדינה שלנו היא חלק אורגני מעולם זה". ציטוט זה מתמצת את הרטוריקה של פוטין, הנגזרת מתפישות מדיניות החוץ הרוסית ומשתקפת בהן. לכן, בניגוד לעידן הסובייטי, מוסקבה אינה מכוונת עוד לייצא את ערכיה באמצעות סיוע צבאי וכלכלי. הניתוח של תפישות מדיניות החוץ מצביע על כך שגישתה של רוסיה היא הפוכה מכך: הקרמלין מוכן לדון עם כל גורם פוליטי, אם דיון כזה יקדם יעדים ש"הלאומיים הפרגמטיים" הציבו לרוסיה ב־1993.

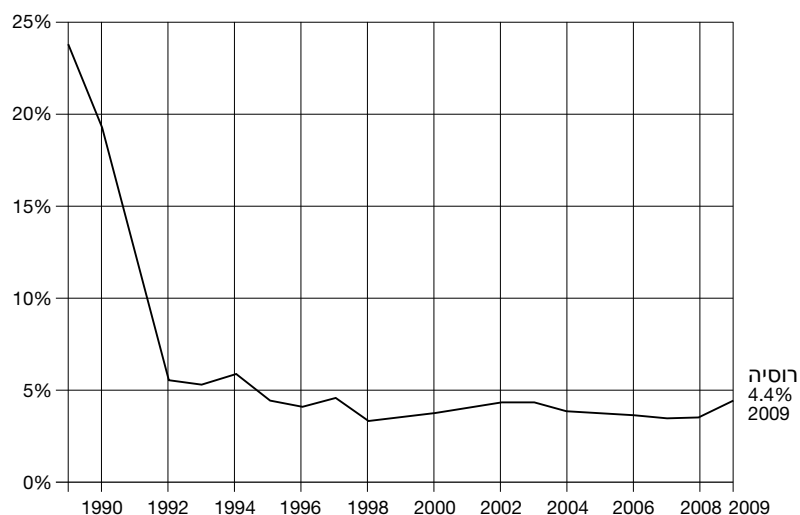
אילוצים פנימיים

שלא כמו בעידן הסובייטי, המזרח התיכון כבר אינו אזור בעדיפות גבוהה עבור רוסיה, בהשוואה למרכז אסיה, למדינות החברות ב־SCO (ארגון שנחאי לשיתוף פעולה), ה־CIS (חבר המדינות) או שאר הרפובליקות הסובייטיות לשעבר. המזרח התיכון היה חשוב במהלך המלחמה הקרה, אך לרוסיה המודרנית יש סדר עדיפויות אחר. המנהיגות הרוסית מבינה שתנאים כלכליים וסוציו-דמוגרפיים פנימיים ואובייקטיביים אינם מתירים לה לחזור לפעילויות שמעבר למעורבות דיפלומטית הכרחית באזור זה.

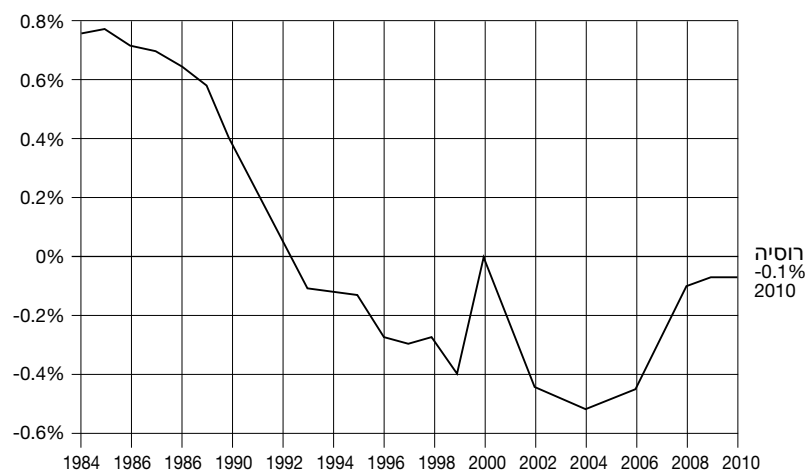
שלושה תרשימים הופקו מארכיון הנתונים הציבורי של גוגל ומדגימים את המצב.¹¹ תרשים 1 מציג שיעור לא יציב של צמיחת תמ"ג המשקף תלות בייצוא של חומרי גלם ובמחירי הנפט בעולם. תרשים 2 מציג הוצאות צבאיות כאחוז של התמ"ג וממחיש שהמהלך של רוסיה לשדרוג המערכת הצבאית שלה, עתידו לא ברור. תרשים 3 מציג נתונים דמוגרפיים שליליים, שאינם צפויים להשתנות בעתיד הנראה לעין, וזאת מול אוכלוסייה מוסלמית הולכת וגדלה (הקבוצה היחידה בפדרציה הרוסית עם שיעורי לידה חיוביים).

תרשים 1. שיעור צמיחת התוצר המקומי הגולמי (תמ"ג)

תרשים 2. הוצאות צבאיות כאחוז מהתוצר המקומי הגולמי

תרשים 3. שיעור גידול האוכלוסייה

ולדימיר פוטין עצמו התייחס לשאלת מעמדה הגלובלי של רוסיה כשהגיב על ההצעה לפיה עליה לחזור למעמדה כ"מעצמת על": "איננו כופים את עצמנו; אם איננו רצויים, איננו מתעקשים. מדוע שננהג כך? העדיפות העליונה שלנו היא לסייע למדינה שלנו להתפתח [...] ברגע ששיעור הצמיחה של הכלכלה שלנו יאפשר לנו לתת תנופה להגנה שלנו ולהבטיח את ביטחוננו, נשיג באופן טבעי מעמד זה ונזכה לעמדה כזו בעולם".¹² הערה זו היא מפתח להבנת הפילוסופיה המדינית של פוטין: מדיניות החוץ לא תשתנה עד שלא יושגו התנאים הפנימיים הרצויים. ההערכה האובייקטיבית של המדדים הכלכליים של רוסיה מרמזת שהאתגרים הניצבים בפניה כיום צפויים להימשך בשנים הקרובות, מה ששולל שינוי במדיניות החוץ. ניתוח העשור של פוטין-מדבדב ומעורבותם במזרח התיכון מראה, כי רוסיה חתרה לרב-צדדיות ויישמה אופורטוניזם פרגמטי ביחסיה הדו-צדדיים עם גורמים מרכזיים במזרח התיכון (מצרים, סוריה, ישראל וההנהגה הפלסטינית). עובדה זו תומכת בטענה שמדיניות החוץ הרוסית באזור זה אינה עתידה להשתנות בעתיד הקרוב.

מצרים

פוטין ביצע בשנת 2005 "מתיחת פנים" לשיתוף הפעולה בין רוסיה למצרים, אך לשני הצדדים היה ברור שתפקידה של רוסיה באזור היה משני לזה של ארצות הברית וכי דבר לא ישנה מאזן זה בעתיד הנראה לעין. שיתוף הפעולה הפוליטי בין שתי המדינות נסב בעיקר סביב הסכסוך הערבי-ישראלי. על רקע זה, מצרים ורוסיה שיתפו פעולה בהצלחה בתחום הכלכלי: ב-2010, עמד היקף הסחר בין שתי המדינות על 3.46 מיליארד דולר – דומה להיקף הסחר של רוסיה עם איראן. זאת ועוד, בעשור האחרון נכנסו לשוק המצרי המפיקות המובילות של רוסיה לגז טבעי (Novatek) ולנפט (Lukoil). נפח הסחר צלל בעקבות המהפך בעולם הערבי, אך חברות האנרגיה של רוסיה צפויות לחזור למצרים.

קודם לנפילת מובארכ, מוסקבה קראה ליישב את ההתקוממות הפנימית בדרכי שלום. עם זאת, כאשר נראה היה שנפילת מובארכ היא בלתי נמנעת, רוסיה הזדרזה לברך על יצירתה של "מצרים דמוקרטית וחזקה".¹³ לאחרונה הזמין שר החוץ הרוסי לברוב את הנשיא מוחמד מורסי לביקור במוסקבה, כשהוא חוזר על נכונות הקרמלין לשתף פעולה בתחומי המסחר, התעשייה והמדע, כמו גם בסוגיות הפלסטינית והסורית.¹⁴ רוסיה, כמו

ניתוח העשור של פוטין-מדבדב ומעורבותם במזרח התיכון מראה, כי רוסיה חתרה לרב-צדדיות ויישמה אופורטוניזם פרגמטי ביחסיה הדו-צדדיים עם גורמים מרכזיים במזרח התיכון

ארצות הברית ושאר מדינות מערב אירופה, חותרת לבסס קשרים טובים עם המנהיגות החדשה בארצו של "הספינקס הגדול".

סוריה

קשרים מסחריים, צבאיים-תעשייתיים ודיפלומטיים עם דמשק משרתים את האינטרסים של מוסקבה, אם כי סוריה תחת משטרו של בשאר אל-אסד מעולם לא הייתה נכס אסטרטגי חיוני עבור רוסיה. רוסיה פעלה באו"ם למניעת גיבוי דיפלומטי שיאפשר חזרה על התרחיש של לוב, אך גם הבהירה היטב שלא יינתן מקלט לנשיא אסד על אדמה רוסית.¹⁵ הגיבוי שנותנת רוסיה למנהיגות הסורית הנוכחית משרת אמנם את היעד של רב-קוטביות ומאפשר למוסקבה למלא את תפקיד המתווכת המרכזית, אולם רוסיה תקדם בברכה כל כוח פוליטי שעשוי לתפוס שליטה בסוריה.

הנשיא פוטין החיה את הקשרים עם דמשק במהלך כהונתו השנייה, כאשר בשאר אל-אסד יזם התקרבות מחדש במטרה להתמודד עם הבידוד הבין-לאומי הגובר של סוריה.¹⁶ הקשרים בין שתי המדינות התחזקו במהלך נשיאותו של דימיטרי מדבדב, ומאז אימצה רוסיה גישה פרואקטיבית כלפי המשבר בסוריה. רוסיה הטילה וטו על החלטות מועצת הביטחון של האו"ם נגד סוריה; נציגי רוסיה (ובראשם שר החוץ לברוב, ראש שירותי מודיעין החוץ, מיכאיל פראדקוב ונציגים בכירים אחרים) ביקרו פעמים רבות בדמשק, ונציגים סוריים ערכו ביקורים תדירים במוסקבה.

ניתן לפרש מהלכים אלה כתמיכה ברורה במשטר הסורי. אולם, מנקודת מבטה של רוסיה, אסד אינו יותר מאשר שליט נוח. הוא סיפק לה את הבסיס הימי היחיד שלה במזרח התיכון (טרטוס); בעזרתו שוקמה תדמיתו הפגועה של הצי הרוסי, המחזיק עתה כמה ספינות באופן קבוע בים הפתוח; סוריה היא הלקוח השביעי בגודלו של התעשייה הצבאית הרוסית. בשנים 2003–2010 מומשו חוזים לעסקות נשק עם סוריה בהיקף של 1.5 מיליארד דולר. למרות שמדובר במספר לא גבוה, פוטנציאל השוק הסורי מוערך סביב 3–4 מיליארד דולר בחוזים עתידיים. חוזים חדשים, הצפויים להתממש עד שנת 2014, יוסיפו עוד 600 מיליון דולר, וזאת ללא "חוזים מהירים" חדשים שנחתמו על ידי חברת הנשק הרוסית Rosoboronexport בין יוני לדצמבר 2011.

עם זאת, פרשנות כלכלית בלבד לעמדתה של רוסיה בעניין סוריה מחמיץ אינטרסים מהותיים במישור הדיפלומטי. המחלוקת בנוגע לסוריה ממקמת את רוסיה במוקד המקח וממכר הדיפלומטי הבין-לאומי, וכך משרתת בעקיפין את מטרות ה-Eurasianism (למשל, היא מחזקת את עמדתה של רוסיה כלפי איראן).

הדו־שיח הרוסי-טורקי בסוגיה הסורית הוא דוגמה מייצגת הממחישה את עמדתה של רוסיה בנושא סוריה: שותפות נוחה, אם כי בשום אופן לא אסטרטגית. פוטין ביקר בטורקיה בתחילת דצמבר 2012 והביע את חוסר שביעות רצונו מהבקשה שהפנתה אנקרה לנאט"ו, לפרוס טילי "פטריוט" על גבולה עם סוריה. הוא ציין כי טורקיה ורוסיה חלוקות¹⁷ באשר לשיטות שיש לנקוט כדי לייצב את המצב בסוריה, אך הדגיש כי שתי המדינות "מעריכות את המצב בצורה דומה מאוד".¹⁸ פוטין הבהיר שהנושא הסורי היא בעל חשיבות נמוכה בהשוואה לשיתוף הפעולה הגובר בכלכלה ובאנרגיה בין שתי המדינות. בדומה להתנהלותה במצרים, מוסקבה שמרה את כל האופציות פתוחות גם בסוריה. דיפלומטים רוסיים נפגשו הן עם קבוצות של האופוזיציה הסורית והן עם נציגים של מפלגת הבעת'. אין ספק שאסד הוא השותף המועדף על רוסיה, היא גם מכשירה את הקרקע לדון עם כל כוח פוליטי שעשוי ליטול לידיה את השלטון בסוריה.

ישראל והפלסטינים

ההנהגה הרוסית מפיקה תועלת מהסוגיה הישראלית-פלסטינית, ורואה בה הזדמנות להשגת מוניטין בין-לאומי ולכינון יחסים עם שותפים מוסלמים במזרח התיכון רבתי ובמרכז אסיה. בנאומו בפני הליגה הערבית ציין נשיא רוסיה דאז, מדבדב, בהתייחסו לעימות הישראלי-פלסטיני והערבי-ישראלי, כי "המפתח לגורמליזציה כוללת במזרח התיכון הוא הסוגיה הפלסטינית וסיום הכיבוש של הפלסטינים ושל שאר אדמות ערביות".¹⁹ בפועל, מוסקבה מקדמת גישה רב-קוטבית דרך פעולות דיפלומטיות בחסות האו"ם, וזאת כדי להפחית את השפעת ארצות הברית על היחסים בין ישראל לפלסטינים.

כחלק מאסטרטגיה זו, רוסיה תמכה בשדרוג מעמדם של הפלסטינים באו"ם למדינה משקיפה שאינה חברה. עוד קודם לכן היא תמכה בבקשתם של הפלסטינים להתקבל לחברות באונסק"ו. שר החוץ לברוב הציג צעדים אלה של רוסיה כמהלך טבעי, שכן שגרירות של מדינת פלסטין כבר פועלת במוסקבה מאז ינואר 1990. פירוש הדבר הוא שהקרמלין אינו עומד בפני דילמות מוסריות, משפטיות או דיפלומטיות בבואו לתמוך ביוזמות בין-לאומיות של ההנהגה הפלסטינית. זאת ועוד, ההנהגה הרוסית נפגשת עם הנשיא הפלסטיני עבאס על בסיס קבוע (בשנים 2010–2012 נפגש מדבדב עם עבאס בירדן וכן בסוצ'י ובגורקי שברוסיה). גם נציגי חמאס התארחו בקרמלין.²⁰

מוסקבה מעוניינת לחזק את מעמדה כמתווכת מול החמאס, אך ההסלמה האחרונה ברצועת עזה (מבצע עמוד ענן, נובמבר 2012) הוכיחה שהפסקת האש שסיימה את מבצע "עמוד ענן", הייתה בעיקר תוצאה של לחץ מצרי ואמריקאי,

בעוד שתפקידה של רוסיה בה נותר שולי. המשבר בעזה הראה שמוסקבה נכשלה במיצוב עצמה כמתווך בעל משמעות וכי מקומה בהיררכיה הנוכחית של הגורמים המעורבים בסכסוך נותר צדדי ומוגבל ליוזמות דיפלומטיות בארגונים בין-לאומיים.

הקרמלין ישתמש בכל הזדמנות דיפלומטית, שלא תהיה כרוכה בעלות גבוהה מדי, כדי לשדרג את מעמדו זה, למרות שהממשלה הנוכחית במוסקבה אפילו אינה מנסה לאתגר את מערכות היחסים הקיימות בין הגורמים המרכזיים באזור (למשל בין חמאס למצרים או בין ישראל לארצות הברית). רוסיה מבינה את מגבלות כוחה (נפח הסחר בין ישראל לארצות הברית גדול פי עשרים מאשר זה שבין ישראל לרוסיה). במקום זאת, מתרכזת מוסקבה בניצול הפלטפורמה הדיפלומטית סביב המשא ומתן כדי להגדיל את כושר המיקוח הפוליטי שלה. כך, למשל, ממשל פוטין ימשיך לקדם את "ועידת השלום במוסקבה". לאור זאת, סיוע לקיום שיחות ייתפש כמטרה בפני עצמה, בעוד שהסבירות להשגת תוצאות ממשיות בעיני הקרמלין נתפשת כבעלת חשיבות משנית. רוסיה אינה מוטרדת מכך שגישתה מותירה רק סיכויים דלים לפתרון אמיתי.

במה שנוגע ליחסיה עם ישראל, רוסיה צפויה להמשיך לתמוך ביוזמות בין-לאומיות המתפרשות בישראל כמתעמתות עמה. במקביל, היא תמשיך לשתף פעולה עם ישראל בתחומים הכלכלי והתרבותי. לדוגמה, מומחים ישראליים

בענפי ההיי-טק, הביוטכנולוגיה והננוטכנולוגיה הוזמנו לעבוד בפרויקט סקולקובו – עמק הסיליקון הרוסי, והושק מספר גדול של יוזמות תרבותיות. עם זאת, שיתוף הפעולה הכלכלי בין רוסיה לישראל אינו צפוי להיות גורם משמעותי ביחסים ההדדיים, לאור ההסתמכות של הכלכלה הרוסית על ייצוא חומרי גלם והיעדר עניין מצד ישראל לשתף פעולה בתחום הצבאי.²¹

גישתה הנוכחית של מוסקבה רואה את הסוגיה הישראלית-פלסטינית ברוח הקלאסית של הריאל פוליטיק, כנושא שיש לנצל מבחינה פוליטית, ובסופו

של דבר מבחינה כלכלית. תהליך השלום הישראלי-פלסטיני הוא דוגמה טובה לאופורטוניזם הפרגמטי של רוסיה. לפיכך, יש לצפות לחידוש ניסיונותיה של מוסקבה לדון ביוזמות של²² ב-2013, במקביל לקריאות מצדה לקבוע לוח זמנים לוועידת הלסינקי שתעסוק בהפיכת המזרח התיכון לאזור חופשי מנשק להשמדה המונית.

במה שנוגע ליחסיה עם ישראל, רוסיה צפויה להמשיך לתמוך ביוזמות בין-לאומיות המתפרשות בישראל כמתעמתות עמה. במקביל, היא תמשיך לשתף פעולה עם ישראל בתחומים הכלכלי והתרבותי

סיכום

מדיניות החוץ של רוסיה במזרח התיכון תחת הממשל החדש של פוטין עתידה להמשיך את המדיניות הנוכחית המעודדת רב־קוטביות ומקדמת אינטרסים מסחריים. ברמה התפשטית, רוסיה נטשה זה מכבר את האידאולוגיה המשיחית הסובייטית. מסמכים מרכזיים הנוגעים למדיניות החוץ משקפים את הפילוסופיה הפוליטית של פוטין, ומספקים קווים מנחים ברורים לגישה האופורטוניסטית של רוסיה במזרח התיכון. למרות שהמצב הכלכלי ברוסיה אינו מוגדר עוד כ"משברי", הוא עדיין קשה ומהווה אילוץ אובייקטיבי. עתה נותר לראות מה יהיו תוצאותיו הממשיות של המהלך הנמרץ למודרניזציה טכנולוגית. רוסיה חסרה את האמצעים הכלכליים שיאפשרו לה להפגין סגנון פוליטי של מעצמה גדולה באזור המזרח התיכון. כלכלתה תלויה בעיקר בשוק האנרגיה, ופירוש הדבר הוא שהיא תחתור להשיג חוזי אנרגיה עם כל הצדדים המעוניינים בכך באזור זה.

לבסוף, ההתפתחויות במזרח התיכון, למרות העניין שיש בהן לציבור הרחב, לא נכללות במעגל האינטרסים החיוניים של מוסקבה. אין ספק שהמזרח התיכון נמצא בעדיפות משנית מבחינת רוסיה בהשוואה לאזורים אחרים (דוגמת חבר המדינות, מרכז אסיה והאיחוד האירופי). הוא מאפשר לה אמנם ליישם את רעיון הרב־קוטביות ולקדם אינטרסים כלכליים, אולם בהשוואה להתפתחויות ב"מרחב האינטרסים המהותי" שלה, רגישותה לשינויים באזור זה פחותה במידה ניכרת.²²

הערות

- 1 "תפישת מדיניות החוץ" הוא מסמך יסוד שמפרט את העקרונות המנחים את מדיניות החוץ של רוסיה.
- 2 מסמכים וחומרים של משרד החוץ הרוסי:
http://mid.ru/bdomp/brp_4.nsf/english!OpenView&Start=1.232&Count=30&Expand=1#1
- 3 Steve Gutterman, "Russia Says West Pushing Democracy with 'Iron and Blood,'" Reuters, December 1, 2012, <http://in.reuters.com/article/2012/12/01/syria-crisis-russia-idINDEE8B006020121201>.
- 4 Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, October 6, 2012, http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/1020A28FFA62C6F9C3257922002A18C7
- 5 פגישה של ולדימיר פוטין עם נציגי הדתות השונות ברוסיה ב-8 בפברואר 2012.
- 6 Lilia Shevtsova, *Yeltsin's Russia: Myths and Reality*, Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace, 2000.
- 7 הדוקטרינה הצבאית ותפישת הביטחון הלאומי מקצות כוח רב יותר למועצה לביטחון ופחות למשרד ההגנה, תוך דחיית המדיניות של הרחבת נאט"ו ומעורבות צבאית, והכרה בצורך במודרניזציה מבנית וטכנולוגית של כוחות הצבא הרוסי.
- 8 Sergei Stankevich, March 28, 1992, quoted in: James Richter, "Russian Foreign Policy and the Politics of National Identity", in: Celeste A. Wallender (ed.), *The*

- Sources of Russian Foreign Policy after the Cold War*, New York: Westview, 1996, p. 69.
- 9 'מזרח' מוגדר בצורה רחבה וכולל את מדינות מרכז אסיה ושותפותיה של רוסיה ב-BRIC (ברזיל, רוסיה, הודו וסין) ו-SCO (ארגון שנחאי לשיתוף פעולה), אם כי לא רק אותן.
- 10 "Russia: Part of the Islamic World", June 23, 2009, The Institute of Religion and Policy.
<http://www.i-r-p.ru/page/stream-event/index-23456.html>
- 11 התרשימים הופקו מתוך ארכיון הנתונים הציבורי של גוגל.
- 12 ראיונות לשלושת ערוצי הטלוויזיה ברוסיה, 17 באוקטובר 2011, <http://ria.ru/politics/20111017/462204254.html>
- 13 "טוויטר" של דימיטרי מדבדב. ראו:
<https://twitter.com/#!/MedvedevRussiaE/statuses/36407375581683712>
- 14 "Egyptian President Mursi to Visit Russia", *Andalou Agency*, November 6, 2012, <http://www.aa.com.tr/en/rss/97219--egyptian-president-mursi-to-visit-russia>
- 15 Vladimir Isachenkov, "Russia Won't Host Syria's Assad, Foreign Minister Says", *Huffington Post*, December 22, 2012, http://www.huffingtonpost.com/2012/12/22/russia-syria-assad_n_2352209.html/
- 16 רוסיה תמכה בהחלטות מועצת הביטחון של האו"ם 1559 ו-1636, שמתחו ביקורת על הכיבוש של סוריה בלבנון. עם זאת, היא גם הצביעה בעד שורה של החלטות שיזמו סוריה, סודאן, פקיסטן ודרום אפריקה בשנים 2002–2004, שגינו את ישראל (עליהן הוטל וטו על ידי ארצות הברית).
- 17 המתיחות התגברה באמצע אוקטובר 2012, כאשר מטוסי F-16 טורקיים אילצו מטוס נוסעים שהמריא מדמשק לסטות מנתיבו למוסקבה ולנחות בנמל התעופה הבין-לאומי באנקרה. הרשויות בטורקיה בדקו את המטען שעל המטוס בטענה שהוא היה מיועד למטרות צבאיות. דיפלומטים רוסיים הביעו מחאה אך התקרית הושקטה במהלך ביקורו של פוטין.
- 18 "Putin Warns Deploying Patriots in Turkey will Raise Tensions", *Channelnewsasia*, December 4, 2012, http://www.channelnewsasia.com/stories/afp_world/view/1240902/1/.html
- 19 נאומו של מדבדב בפני הליגה הערבית בקהיר, 2009, <http://www.i-r-p.ru/page/stream-event/index-23456.html>.
- 20 "Russia's Top Diplomat Set for Talks with Hamas, Fatah Leaders in Moscow," *Rianovosti*, May 23, 2011, <http://en.rian.ru/world/20110523/164169127.html>
- 21 שני החריגים לכך היו הסכם לשיתוף פעולה צבאי שנחתם במוסקבה בספטמבר 2010 בין שרי הביטחון אנטולי סרדיקוב ואהוד ברק, וחוזו בסך 400 מיליון דולר שנחתם ב-2009 לרכישת מערכות UAV (מזל"ט) מישראל.
- 22 אין זה סביר שיוזמות אלו יתקבלו בברכה מצד גורמים בין-לאומיים אחרים.
- 23 לדוגמה, רוסיה הרבה יותר רגישה לנושאים הקשורים לצינור הגז הטורנס-כספי, המפחית את התלות האירופית באנרגיה רוסית.